

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

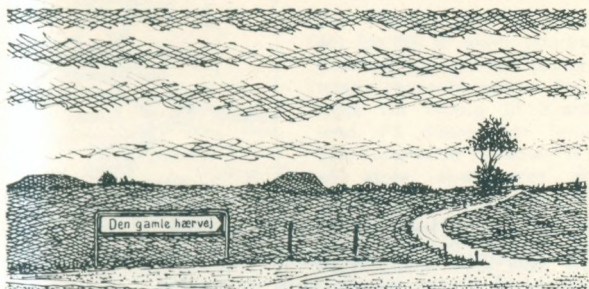
MIDTJYSKE VEJE

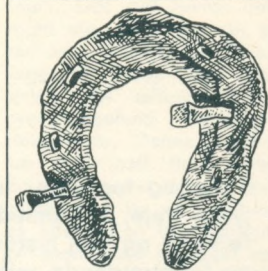
Kongevej

Studevej

Hærvejen ved Hundshoved

Kongevejen Skanderborg-Viborg

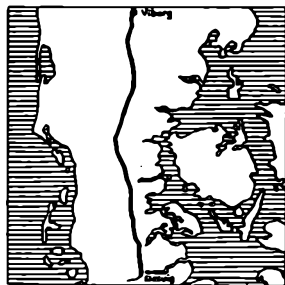
Tekst og tegninger fra Silkeborg Avis' lottospil 1972, hvis emne var Midtjyske Veje, er samlede i dette hæfte, hvor man får et indtryk af gamle vejføringer og den historie, der knytter sig til de gamle veje. Hærvejen spiller en fremtrædende rolle, men også andre gamle veje er nævnt.

I forbindelse med tidligere års lottospil i Silkeborg Avis er udkommet: Midtjyske Motiver, Midtjyske personligheder, Midtjyske begivenheder, Midtjysk Lune, Midtjyske sagn, Gård og Slot i Midtjylland, Midtjyske Kirker og Midtjyske Fortidsminder.

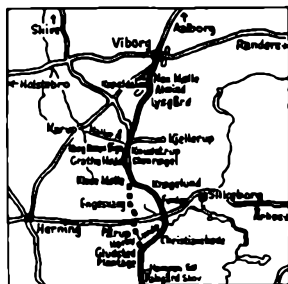
Hærvej fra Viborg til Slesvig

Den mest betydningsfulde af de gamle danske veje er den jyske hærvej, som i hvert fald gennem tusind år har været et befærdet strøg ned gennem Jylland fra tingbyen Viborg til den betydningsfulde handelsby Hedeby. Meget tyder på, at dele af den har været befærdet allerede for 3-4000 år siden, når vore forfædre søgte nye bopladser. Når Viborg blev udgangspunktet, skyldtes det, at her samledes veje fra det nord-

lige Jylland. Og ned gennem Jylland var den jyske højderyg, hvor hærvejens rute går, det sted, hvor det var lettest at komme igennem terrænet. En islandsk abbed, Nicolaus, skrev for 800 år siden en vejviser for pilgrimme. Efter hans opgivelse skulle strækningen fra Viborg til Hedeby kunne gøres på syv dage, det vil sige 4-5 mil pr. dag. Der har aldrig været tale om nogen anlagt vej, men et færdselsstrøg, som gennem tiderne har haft et noget afvigende forløb. På kortet ses den rute, som vejen havde gennem middelalderen.

Hærvej fra Viborg til Slesvig

Hærvejen Viborg-Pårup

Hærvejen Viborg-Pårup

Den islandske munk, Nicolaus, der for 800 år siden udarbejdede en vejviser for hærvejsruten, regnede første dagsrejse fra Viborg til Kragelund. På denne rute følger den nuværende hovedvej A 13 på store strækninger den gamle hærvejs forløb, men det er dog muligt, i terrænet udenfor denne, at finde enkelte gamle spor. Fra Non Mølle er vejen gået lidt vestligere end hovedvejen ned

over Lysgård og Hvam til Knudstrup, syd for Knudstrup gik hærvejen over Haller å lidt vest for hovedvejen. Lidt syd herfor deler vejen sig, en yngre vej går ned over Gråmose og Engesvang til Pårup og videre sydpå. En ældre vej går over Kragelund - Funder og Hørbylunde. Denne sidelinie har også haft flere forløb. En menes at være nogenlunde vejen fra 44 km stenen på hovedvejen til Kragelund. En anden rute er noget sydligere omkring Gråmose gået ind over Kragelund.

Hærvejen Pårup og sydsøder

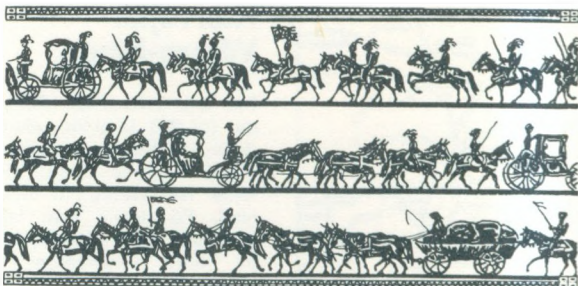
Hærvejen fra Pårup og sydsøder

Hærvejen har haft forskellige ruter i Silkeborgs vesterregn. De afvigende ruter i det nordvestlige opland dels over Engesvang og dels over Kragelund fortsætter med hovedlinjen fra Engesvang ned over Pårup og Nr. Snede, nogenlunde hvor hovedvej A 13 nu går. Syd for Nr. Snede ved Hundshoved går hærvejsstrøget ned gennem terrænet i nærheden af Gudenåens og Skjernåens

kilder gennem et dejligt nu fredet landskab, op forbi Ø. Nykirke og derfra videre over Kollemorten sydsøder. Den rute, der gik over Kragelund fortsætter forbi Funder ned over Hørbylunde for derefter omkring Hampen at forene sig med den førnævnte hovedlinje. Man mener yderligere at gamle vejspor over Sepstrup hede ned over Anse Mølle til den gamle tingby Vrads også er et gammelt hærvejsspor, som støder til hovedruten lidt nord for Nr. Snede.

Kongevej

Hærvejen kaldes også for kongevejen, — det er iøvrigt som minde herom navnet på hovedgaden i Engesvang. Middelalderens konger rejste meget blandt andet for at blive hyldet. Når kongen var på farten, var der stor trafik på vejen. Det berettes således, at da kong Hans i 1487 drog gennem Jylland, bestod optøget af 400 ryttere, og hertil kom et stort følge i vogne og diverse vogne til hoffets gode. — Mange af transportvognene var nogle,

Kongevej

som bønderne langs ruten måtte stille til rådighed sammen med heste. Langs hær-

vejen lå adskillige kongsgårde, som gav mulighed for overnatning.

Hærvejen over And sø mølle

Foruden de to anerkendte hærvejstrækninger, over Engesvang Pårup og over Kragelund Funder, der forenedes ved Hjøllund, er flere forskere af den mening, at der har været en østligere sidegren, som ikke er nogen særlig omvej til Nr. Snede. Den skal være gået fra Funder over Lægager, Asklev

gennem And sø mølle den gamle tingby Vrads og herfra til hærvejens hovedstrøg ved Hampen sø. Den er da passeret forbi det gamle Vrads tingsted. Under alle omstændigheder er der på denne strækning betydelige gamle vejspor, og hvor de ad hulveje fra Sebstrup hede går ned i Saltenådal er der, hvad der er sjældent ved en gammel vej, bevaret et stykke vej med pikket brolægning.

Hærvejen ved And sø Mølle

Hærvejen som hærvej

Hærvej som hærvej

Naturligvis har hærvejen fået sit navn, fordi den langt tilbage i tiden var den vej, som hærstyrkerne drog, når de skulle fra den ene del af Jylland til den anden. Oldtidsheje fortæller, at det samme strøg har været befærdet helt tilbage i oldtiden

og de forsvarsvolde og runesten, som findes langs vejen, fortæller, at vejen har spillet en rolle som hærvej helt tilbage til omkring år 800, og den kom til at spille en stor rolle i forfærdige kampe i det 11. og 12. århundrede kulminerende med det store slag på Grathe hede, der indledte et helt nyt kapitel i Danmarkshistorien.

Studevej

Studevej, eller oksevej, som man siger syd for Kongeåen, er et af de mange navne, der karakteriserer den trafik, der gennem tiderne har været på hærvejen. Til studedrift blev hærvejen benyttet helt ind til midten af forrige århundrede, da jernbanerne begyndte at overtage denne befordring. I det nordlige og vestlige Jyl-

land, især i Limfjordsegnene, opdrættedes en mængde kvæg beregnet til eksport til de store markeder i det sydlige Slesvig og Holsten. En drift stude bestod sædvanligvis af 30-60 dyr, der var under opsyn af 2-3 drivere, men når der om natten holdtes rast, skete det ofte, at flere drifter samledes, så der var 7-800 kreaturer på samme sted.

Studevej

Pilgrimsvej

Pilgrimsvej

I middelalderen drog mange folk, fattige som rige, på pilgrimsrejse til Rom, Palæstina, Spanien og mange andre steder i syd. Mordere kunne f. eks. få pålagt den bod at skulle foretage en pilgrimsrejse til Rom for at søge tilgivelse ved pavestolen. Andre pilgrimme ønskede

blot at knæle i andagt et helligt sted, ved en helgens eller helgenindes grav, eller måske ved et af de hellige steder i Palæstina. Derfor kunne man hver dag på hærvejen - eller pilgrimsvejen - se pilgrimme med stav i hånd og ransel på ryggen til fods. Langs vejen var krucifiks, kapeller, kirker og hellige kilder.

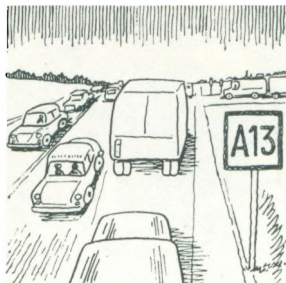
Adelvej

Blandt de mange navne, der er knyttet til det gamle vejstrøg midt ned gennem Jylland er også navnet Adelvej. Denne benævnelse opfattes ofte i betydningen af den vej, som adelen benyttede, men det vil sikkert være mere rigtigt at udlægge navnet i betydning af hovedvej. Det

er den samme forstavelse, som man træffer i navnet på hovedgaden i mange af vore gamle købstæder, hvor vi har Adelgade. Når menigmand skulle på en længere rejse, var det naturligt på en rejse ned gennem Jylland at følge det samme hovedstrøg, som hær og konge benyttede, som den mest belejlige rejserute.

Adelvej

Moderne vej

Moderne vej

Så strategisk rigtigt i landskabet gik den gamle hærvej, at nutidens vejbyggere på lange strækninger ved anlæg af moderne veje har fulgt den samme rute. Det betyder, at hovedvej A 13 for en stor del ligger, hvor den gamle hærvej i sin tid gik, og skulle

man føje et nyt navn til de mange benævnelser, der er hæftet til hærvejen gennem tiderne, skulle det være lastbilernes vej, idet en stor del af den tunge lastbiltrafik på langs gennem Jylland foretrækker hovedvej A 13 og altså går ad det gamle hærvejsstrøg gennem det midtjyske område.

Sct. Mikkelssport

Når den middelalderlige pilgrim begyndte sin rejse fra Viborg — byen som i oldtiden blev bygget på det hellige bjerg (Viet) — begyndte sin møjsommelige rejse mod syd, skulle han først ud af den søndre byport Sct. Mikkelssport. Denne byport

findes ikke mere. På dens sted ligger i fortovet i Sct. Mikkelsgade en stenplade med følgende indskrift: »Her stod Sct. Mikkel's port år 1700. Inden pilgrimmen begav sig på vej, var han antagelig inde i Sct. Mikkel's kirke for at bede en bøn om, at alle gode helgener ville stå ham bi på farten.

Sct. Mikkel's Port

Non Mølle

Non Mølle

Med sin rute på det, der populært kaldes den jyske højderyg, passerer den gamle hærvej ikke mange vandløb, men allerede på den første etape efter Viborg har de vejfarende dog måttet passere et lille vandløb, hvis kraft er blevet benyttet til

mølleri langt tilbage i tiden. Det er ved Non Mølle, hvor der har været mølleri allerede på Valdemar Sejrs tid (1202-1241). Oprindeligt var navnet Nonbo mølle, fordi det lå ved et nonnekloster. Birgitte-lyst kro overfor har sit navn efter en kvinde ved navn Birgitte Andersdatter, som i sin tid havde møllen i fæste og byggede kroen.

Lyshøj i Lysgård

Det gamle hærvejsstrøg gik lige østen om Lysgård by, og umiddelbart nord for byen ligger den gamle kæmpehøj, Lyshøj, som nok har været et meget brugt rastested. Der er storslået udsigt fra højen, men i svundne tider har den været endnu større. Blicher

fortæller, at man fra Lyshøj kunne tælle 41 kirker. Navnet Lyshøj fortæller, at der er tale om en af de gamle bavneshøje, hvor man brugte at tænde bål, når en meddelelse skulle bringes videre fra by til by, især når det hastede f. eks. i tilfælde af krig. I dag står der en mindesten for St. St. Blicher på højen.

Lyshøj ved Lysgård

Lysgård

Lysgård

Lysgård har været et af de faste punkter langs hærvejsruten. Her ligger en kirke, der som de fleste andre danske landsbykirker stammer fra det tolvte århundrede. Beskæftiger vi os med vejhistorie uden om hærvejen, vil det for Lysgård være typisk at nævne, at man på vejene omkring Lysgård i forrige århundrede kunne se koner på vandring med

strikketøjet i hånden. Lysgård var, som det fremgår af Blichers novelle »E Bindstouw«, et betydningsfuldt midtpunkt for den strikkeindustri, der foregik i hjemmene. Hver ledig stund blev brugt til at bruge strikkepindene, og derfor kunne man se konerne i gang med strikketøjet til og fra forskellige gøremål, eller når de var på vej til fælles sammenkomst i »E Bindstouw«, den gamle skole i Lysgård, der nu er rekonstrueret.

Egekrat ved Hald

Det strøg, hærvejen fulgte, gik stort set gennem øde og spredt beboede landskaber, ofte over vildsomme heder, men i hvert fald i visse perioder også gennem store skove, som nu for de flestes vedkommende er forsvundet. Enkelte steder har man rester af fortidens store skove. Således er Hald Ege lige udenfor Viborg med de mange pragtfulde egetræer,

Egekrat ved Hald

en rest af de store gamle tilfældet med Stenholt og skovpartier. Det samme er Hørbylunde Krat.

Haller å

Haller å lidt nord for Knudstrup er i dag et meget beskedent vandløb, der kommer fra Hauge sø og fortsætter til Karup å, men i svundne tider har det været et af de steder, hvor man måtte have vadested og senere bro. Den smukke gamle granitstensætning omkring broen findes stadig. Stedet ved Haller å er også bemærkelsesværdigt derved, at der her endnu er bevaret en

Haller å

af hærvejens gamle hulveje, og i lyngbakkerne omkring

kan man stadig finde adskillige hærvejsspor.

Hedeplantage

Hedeplantage

Det er kun hist og her, man kan finde de rigtig gamle hærvejsspor i terrænet. Opdyrkede marker og store plantager har i tidens løb slettet sporene, og typisk er det, at der langs hærvejen findes mange store plantager, idet vejene har haft et for-

løb gennem et terræn, hvor jorden ikke er særlig velegnet til agerbrug. En af de plantager, der dækker over hærvejsspor er Stendalgård plantage lidt nord for Knudstrup. Det er Jyllands første hedeskov. Første areal blev stukket ud i 1788. Arbejdet blev udført bl. a. med hjælp af tyske kolonister.

Kong Knaps dige

Kong Knaps dige

I området lidt nord for Knudstrup findes et minde om hærvejens rolle som hærvej. Det er den gamle forsvarsvold, Bækgårdadiget, eller som det også kaldes, Kong Knaps dige, der har været et led i et forsvarsværk strategisk placeret syd for overgangen ved Haller Å. Diget

er i dag kun 200 meter langt og ca. 1 meter højt, men har naturligvis oprindelig været betydelig højere og længere. Det skal have spillet en rolle i forbindelse med slaget på Grathe Hede, men er givetvis betydelig ældre. Ved diget ser man endnu, hvor vejen er gået igennem, men videre sydpå forsvinder hærvejesporene i plantagearealer.

Knudstrup Kro

Blandt de kroer langs hærvejen, der endnu er bevaret, er kroen i Knudstrup. I denne kro fandt der i 1759 et historisk møde sted, idet det var her, kontrakten mellem de indkaldte tyske kolonister og den danske regerings repræsentanter blev underskrevet. Forsøget med at få heden opdyrket ved hjælp af disse fermmedarbejdere løb til dels ud i sandet. De fleste fandt vilkårene for barske og rejste hjem igen, men 80 familier holdt ud, og deres efterkommere findes stadig på egnen. Kartoffeltyskerne, som de kaldtes, fik deres egen

Knudstrup Kro

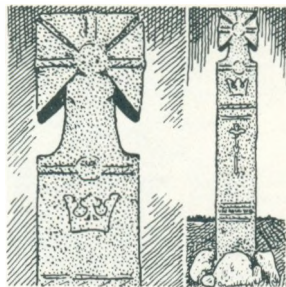
kirke i Frederika, hvor der prædikedes på tysk hver søndag helt til 1856 og derefter til 1870 vekselvis på tysk og dansk. Knudstrup har langt

tilbage i tiden været et vigtigt knudepunkt for veje syd, nord, øst og vest, og derfor gennem mange år en by med store markeder.

Grathe Hede

En af de store hedestrækninger, som hærvejen passerer, er Grathe Hede, der strækker sig fra Knudstrup ned til Stenholt. Mest kendt er Grathe hede for slaget mellem kong Svend og kong Valdemar den store i 1157, hvorunder Svend blev dræbt af en bonde, han havde for-

nærmet. Valdemar lod Svend begrave i et kapel ved Grågården, og på dette sted står i dag et stort smukt granitkors til minde om slaget og kong Svend. Det er rejst af digteren Thor Lange, der landet over har rejst flere mindesten på historiske steder. Indsat i muren på Grågården er en del granitkvadre fra det gamle kapel.

Grathe Hede

Bedehøj

Bedehøj

Følger man den gamle hærvejstrækning mellem Knudstrup og Kragelund ad den nu eksisterende kommunevej, vil man ved en korsvej på højde med Frederiksdal bemærke en karakteristisk kæmpehøj. Dens navn er Bedehøj, og navnet har klang fra den periode, da der var betydelig studedrift på den gamle vej, det var et af de steder, hvor man undervejs gjorde holdt.

At bede er et gammelt ord, som dels betyder at lade dyr græsse og dels at holde hvil, og begge dele har været tilfældet ved Bedehøj. Der var engang planer om at bygge en kirke ved Bedehøj. Det var i forbindelse med opdyrkningen af den jyske hede ved hjælp af de såkaldte kartoffeltyskere, men da et betragteligt antal af kolonister forlod landet igen, blev kirkeplanen opgivet. Senere — i 1823 — blev der bygget skole ved Bedehøj.

Vandringsmand i mosen

Vandringsmand i mosen

Tollundmanden, det berømte moselig fra jernalderen, hvis velbevarede hoved findes på Silkeborg Museum, levede nær hærvejen, men det er ikke det eneste moselig, man har fundet ved hærvejstræget. Under tørvegravning i Neder Frederiks Mose, Frederiksdal, fandtes 26. maj 1898 et moselig, som blev undersøgt af Nationalmuseet og iøvrigt var det første af de dansk-fundne moselig, som er fotograferede. Det

var en mandsperson med langt hår og fuldskæg. Liget var iført en kappe af uld, der nåede fra skuldrene til ned midt på lårene. Den var vævet på samme måde, som man vævede i bronzealderen. På fødderne havde han en slags skindstøvler, der var snøret sammen over vristene med skindremme, benene var nøgne. Ved hans side fandtes en stok stående i lodret stilling. Findestedet er lidt fra hærvejstræget, men ikke længere væk, end man nok kan forestille sig en vandringsmand på den gamle vej, som har forvildet sig ud i terrænet og her er omkommet.

Stenholt Krat

På sin østlige rute gik den gamle hærvej tæt op forbi det smukke egekrat, Stenholt Krat, der er skud af kæmpe-mæssige rødder og stubbe af ege, som har hørt til Jyllands udbredte egeskove, og Stenholt Krat regnes som Europas ældste skov. Taterne holdt på deres vandring gennem de jyske egne ofte rast i skoven, og en åben plads udpeges som det sted, hvor der holdtes kæltringsbal, hvor det ofte gik hedt

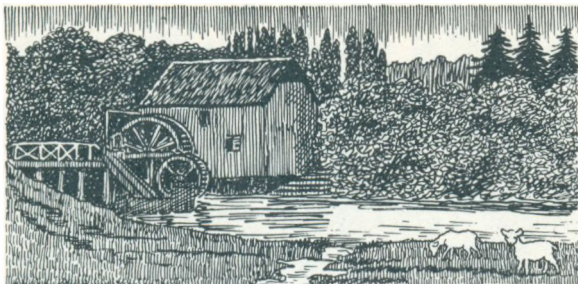
Taterbal i Stenholt Krat

til. I krottet har ligget en ejendommelig stenvarde, 32 meter lang og 4 meter høj.

Hovedparten er desværre hugget op til brolægning i Herning.

Klode Mølle

Ved Klode Mølle lidt nord for Engesvang var en af hærvejens vigtigste passager. Møllen har sikkert været helt tilbage til Valdemar den stores tid, selvom man først har skriftlige beretninger om den fra 1610. Op gennem 1800-tallet måtte alle vejfarende, der passerede Klode Mølle broen, der førte over begyndelsen af Karup Å, betale bropenge til mølleren, som så til gengæld skulle holde broen i forsvarlig stand. Gående kunne frit passere, men der betaltes efter forskellige

Klode Mølle

takster efter vognenes beskaffenhed og også for kreaturpassage. I forbindelse med møllen var også kro og station for befordringsvæsenet.

Navnet klode hænger sammen med den på egnen i sin tid udbredte udnyttelse af myremalmen, der i miles smeltedes til jernkloder.

Mordet i Klode Mølle

Dramatiske begivenheder udspillede naturligvis omkring de store veje, og den bekendte kro og mølle, Klode Mølle ved Engesvang, var i folkeoverleveringen så kendt, på grund af et dramatisk mord, at der endnu et par hundreder år efter dramaet blev sunget viser herom. Om dramaet kan kort berettes, at en matros iført hvid trøje og benknapper den 18. maj 1705 kom til møllen og bad om natlogi, fordi hans fædder var ømme. Han håbede på vognlejlighed til Flensborg. Ud på natten, da alle sov,

Mordet i Klode Mølle

sneg den fremmede sig ind til mølleren i hans soveværelse og dræbte ham med mange stik med en lang kniv, møllerkonen blev såret. Manden blev senere pågrebet i Husum. Han blev dømt til

døden, fik højre hånd hugget af, halshugget og lagt på hjul og stejle på højen ved landevejen nord for møllen. Morderkniven blev efter tidens skik drevet ind i pælen over synderens hovede.

Prinse-komers på rejsen

Prinse-komers på rejsen

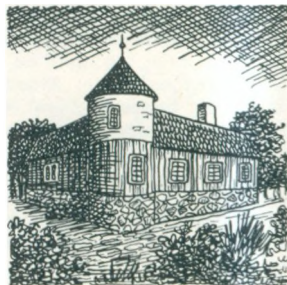
Når man tænker på de kongelige rejser gennem landet, har man normalt for sig billedet af bønder, der ydmygt med hatten i hånden hilser majestæten, men at det ikke altid var sådan, er der en beretning om fra kronprins Frederiks (den senere Frederik den VII's) rejse i Jylland i 1839. Prins Frederik opholdt sig i Klode mølle på urfuglejagt sammen med otte officerer, men de nøjedes ikke med

at jage urfugle, de fordrev også tiden med at jage folks kreaturer pokker i vold. Beboerne affattede en skriftlig klage med mange underskrifter, og sognefogeden og nogle gårdmænd skulle aflevere den til prinsen. De mødte det kongelige selskab på vejen mod Klode mølle, men da kronprinsen havde læst klagens indhold, vendte han sin hest og red, uden at sige et muk, tilbage til Klode Mølle. Han indbød dog senere egnens beboere til afskedsfest, og sognefogeden fik dannebrogskors.

Kongsgården i Kragelund

Øst for Kragelund kirke ligger en lille skov, som har navnet Kongelunden. Navnet viser hen til hærvejens historie som kongevej. Her ved Kragelund lå i sin tid en kongsgård, som der nu kun er spredte rester af i terrænet. Kongsgården har nok

først og fremmest været betragtet som et jagtslot. Man ved af gamle brevskeber, at flere konger har overnattet i Kragelund, således kong Hans i 1487 og 1506, Chr. den II i 1513 og Chr. den III i 1588. Kragelund var iøvrigt efter den gamle rejsebeskrivelse endemålet på første dagsrejse på hærvejen fra Viborg. Som ovenstående forestiller tegneren, at Kongsgården har set ud.

Kongsgården i Kragelund

Kragelund kirke

Kirkerne langs hærvejen spillede en stor rolle for de vejfarende, som søgte ind i dem til en stille bøn, inden farten gik videre. En af hærvejens kirker er Kragelund kirke, der som de fleste af vore landsbykirker er fra det tolvte århundrede. Over indgangen til kirken findes en tympanon, som nok er lige så gammel som selve kirken. Den forestiller et par meget glade læver. Læver er i de gamle kirker et meget anvendt symbol, som både kan betyde

Kragelund kirke

Kristus og djævelen. Kragelund kirke, der også har runetegn i portalen, er i dag mest

kendt for sit moderne alterparti, en nadverscene i støbejern.

Tollundmandens rige

Tollundmandens rige

Den sidegren af hærvejen, der gik over Kragelund og Funder, har passeret et terræn, som passende kan kaldes for Tollundmandens rige, idet den er gået lige ovenfor det moseterræn ved

Moselund, hvor det kendte jernalderlig, Tollundmanden blev fundet. Jernaldermanden hvis velbevarede hovede findes på Silkeborg Museum, har altså boet tæt op ad Jyllands i sin tid mest vigtige fødselsåre. I den lille dalkrog, Bjeldskovdal, hvor Tollundmanden blev fundet, er der rejst en træstøtte på findestedet.

Vadestedet med det hårde grus

Vadested med det hårde grus

Den østlige linieføring af hærvejen over Kragelund gik videre over Funder ned over et vadested ved Funder å. Rækken af oldtidshøje angiver tydeligt retningen. Ved det tidligere vadested er der nu fiskedamme, og i åløbet kan påvises sten, som tyder på gammelt vadested, og dette vadested har givet navn til Hørbylunde. I skrifter fra 1530 står nævnt Haardualunde, i 1570 Harvads-lunde, hvilket så senere er

blevet til Harbolunde og sidst til Hørbylunde, hvor der iøvrigt ligger en høj, der endnu hedder Harbohøj. Trods navnets forvandling er der ingen tvivl om, at det stammer fra vadestedet med det hårde grus (Harvad). Op gennem Hørbylunde krat er der hulveje, hvor hærvejen har gået, og i terrænet ved siden af er der spor ved spor. Egetræerne, man ser i den dejlige skov, er ca. 150 år gamle, men de er skudt fra ældgamle stubbe, rester af de store egeskove, som engang dækkede store dele af Jylland, men som blev misrøgtet.

Hampen sø

Hampen sø, der i dag passerer i kort afstand ad hovedvej A 13, lå også i svundne tider ved det store vejstrøg, og den var en vigtig »station« på færdens ad hærvejen. Her var kro, og her var et sted, hvor studedri- verne kunne lade dyrene, der ofte var tørstige efter den lange vandring ad de støvede veje, få noget at drikke. Hampen sø, der er meget lavvandet, var velegnet her- til. Søen har ingen tilløb og kun et beskedent afløb, der går til Holtum å og dermed til Skjernåen. Ifølge over-

Svend Falding ved Hampen sø

leveringerne betød lav vandstand i søen, at det kommende år ville blive frugtbart og høj vandstand, at året ville blive tørt og med magert udbytte. Ifølge gamle

beskrivelser skulle søen have »sødt« vand, hvad det så end skulle betyde. Ifølge sagnet lod den berømmelige Svend Feldig sin hest drikke af vandet i Hampen sø.

Hjælland Kro

Langs de gamle landeveje var der med passende mellemrum (2-3 mil) kroer. Med de langsommelige rejser, var det nødvendigt med mange steder, hvor man kunne få noget at spise og overnatte, og kroerne var også de steder, hvor de offentlige befordringsmidler skiftede heste. Langs hærvejen kan nævnes bl. a. krørækken: Neder Hvam, Knudstrup, Klode mølle, Pårup, Hjælland, Hampen sø og Nr. Snede. Kroen i Hjælland havde særlig stor betydning, fordi flere veje krydsede her. Dens oprindelse går sikkert et langt stykke

Hjælland Kro

tilbage i tiden, selvom man kun kender den fra skriftlige kilder tilbage til 1775. Kroen var i sin tid meget besøgt af studebegerne, idet studene, der blev drevet fra Vendsyssel og Himmerland ad hær-

vejen (studevejen) havde hvileplads omkring kroen. En stråtekt bygning, der ligger, hvor Vrådsvejen munder ud i hovedvejen, skal være rester af den gamle krobygning.

Blakdalsshøj

Tre-bundet skel ved hærvejen

Hvor hærvejens mange spor op gennem Hørbylunde Krat begynder at samles lidt, fordi terrænet bliver mere jævnt, passerer man ret tæt forbi en kæmpehøj, der har navnet Blakdalsshøj. Denne høj er et såkaldt tre-bundet skel, idet tre amter Århus amt (tidl. Skanderborg), Ringkøbing amt og Viborg amt mødes her. Det betyder samtidig skel for tre herreder: Vråds Herred, Hammerum Herred og Hids Herred, samt de tre kommuner, Them, Ikast og Silkeborg. På et hollandsk

kort fra 1680 er Blaksdal, en dejlig dal nedenfor, den eneste mindre lokalitet i vid omkreds, der er anført, så navnet er gammel kendt, men hvorfor navnet Blaksdal. Et sagn fortæller om Blaksdal-busk, hvor der engang skal have stået et slag. Noget tyder på forbindelse med den jyske Holger Danske, Svend Fælding, der havde kræfter for otte. Ifølge Pontoppidans danske Atlas fandtes på Sebstrup Hede, der ligger i nærheden, ruinerne af Svend Fældings stald, og det fortælles, at hans hest, der var lige så berømt som han selv, blev begravet i en høj i nærheden. Er det Blakdalsshøj? Sagnet kunne tyde herpå.

Nr. Snede kirke

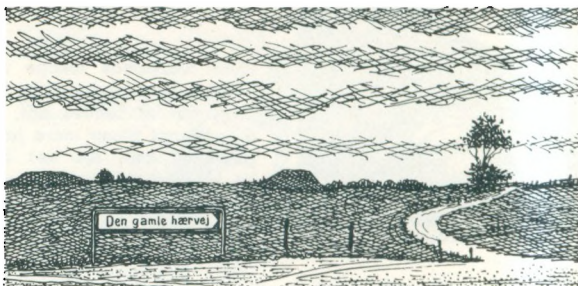
Nr. Snede kirke

Blandt de mange kirker på hærvejsstrøget har Nr. Snede kirke spillet en stor rolle. Den lå et sted, hvor andre veje stødte til hærvejen. Kirken er kendt for sin fremragende romanske døbefont med løvefigurer og for de mærkelige figurer, der findes i kvadre på kirkemuren. I kirketårnet hænger en 500 år gammel kirkeklokke, som netop henviser til det, som de vejfarende brugte kirken til. På klokken står nemlig:

»Hellige Maria, Guds moder gå i forbøn for os«. Syd for kirken stod engang et kapel rejst ved Sct. Knuds kilde, som også har spillet en rolle for de vejfarende. Kapellet blev revet ned i 1558 efter ordre af Chr. den III, der kom forbi og fandt den for brøstfældig. Materialerne blev skænket til kromanden i Nr. Snede. På kirkegården findes en oldtidshej. Den minder om, at det var skik at bygge de første kristne kirker på det sted, hvor der havde været gudehov.

Hærvejen ved Hundshoved

Når man mener, at hærvejen følger et strøg, som har været befærdet helt tilbage til oldtiden, hænger det sammen med, at man gang på gang lange hærvejen ser oldtidsheje. Derfor er det næsten symbolsk, at der ligger to flotte kæmpeheje netop der, hvor man fra hovedvej A13 ved Hundshoved svinger ind på den fredede hærvejs strækning, der ned forbi Gudenåens og Skjernåens kilder går op mod Ø. Nykirke

Hærvejen ved Hundshoved

og Kollemorten. Ikke blot her, men mange andre steder i landet, kan man ved at

trække linier mellem oldtidshejerne se, hvor de gamle veje har gået.

Broer ved hærvejen

Ser man værker om hærvejen, er der heri som en naturlig ting gengivelser af smukke gamle broer på vejens sydlige del. I det midtjyske er der kun nogle, desværre efterhånden ret forfaldne stenkister. Det er således tilfældet over den første spæde begyndelse af Skjernåen i den dalsænkning, hvor Gudenåen og Skjernåen har deres udspring med få hundrede me-

ters mellemrum. Når hærvejens rute ikke er kommet til at gå på det eneste stykke, hvor man kan komme igennem Jylland på langs uden at skulle passere et af de nævnte åløb, hænger det sammen med, at man så tæt på kilderne kunne risikere sumpet og dermed ufremkommeligt terræn, mens man derimod lidt vestligere havde mere fast bund under fødderne, uden at Skjernåen havde vokset sig så stor, at der var tale om nogen særlig hindring.

Broer ved hærvejen

Margrethe-diget

Margrethe-diget

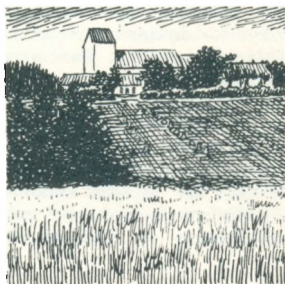
Blandt de mange voldsteder, der findes langs hærvejen, er et af de mest markante Margrethe-diget, der ligger nogle få kilometer syd for Hundshoved på den fredede hærvejstrækning. Den er som de øvrige forsvarsvolde ved hærvejen bygget til at skulle

være et forsvar mod en fjende, der rykkede frem fra syd. Rester af jernsværd er fundet på stedet. Margrethe-diget er fredet på foranledning af kong Frederik den syvende, der personligt har foretaget udgravninger på stedet. I dag er diget sammensunket og kun 160 meter langt, men det har tidligere været betydeligt længere.

Ø. Nykirke

Øster Nykirke har spillet en rolle for de vejfarende på hærvejen ikke blot som en kirke, hvor de tyede ind til bøn, men også som en hjælp til at finde vej. Kirken ligger som den næsthøjeste beliggende i landet på en bakke 130 meter over havet, og da den kunne ses viden om, har

den i realiteten været som et fyrtårn for de vejfarende. Tårnet har yderligere været ni meter højere, end det er nu. Kirkens altertavle skal være skåret af en blind mand fra Vonge i 1635. Den indeholder mange interessante enkeltheder og den pudsighed, at figurerne omkring Kristus er i middelalderens klædedragt.

Øster Nykirke

Farligt naboskab til hærvejen

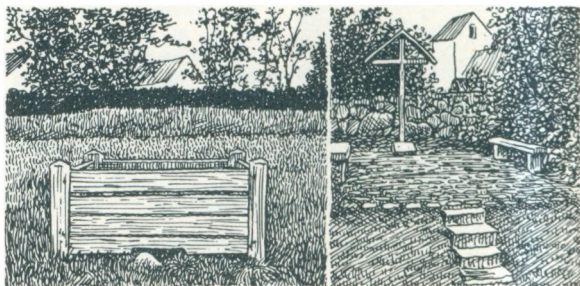
Farligt naboskab til hærvejen

Det var ikke altid lige hyggeligt at bo lige op til store færdselsstrøg. Ikke blot fulgte røverne gerne de strøg, hvor mennesker færdedes, men krig og ufred skabte også rørelse på vejen, som kunne gøre de mennesker, der boede ved den, utrygge. Der fortælles adskilligt om episoder langs hærvejen, og ikke mindst er der mange episoder fra svenskernes hærgegn midt i det syttende år-

hundrede. Nok anrettede de ødelæggelser mange steder fjært fra alfarvej, men beboerne langs hærvejen var altid mest udsatte. Pastor Jens Bentzen Falenkamp i Ø. Nykirke blev således forjaget og dræbt af svenske tropper i 1659, men forinden havde han dog fået sine selvting og andre værdisager gravet ned. Nogle af disse er fundet for 100 år siden, bl. a. et destillationsapparat, så den gode præstemand havde nok forstået at værdsætte livets goder. Brændevinsbrænding var forbudt.

Hellig kilde

Det er ikke tilfældigt, at der langs hærvejens rute fandtes adskillige hellige kilder, for med de mange mennesker på pilgrimsvandring var der altid et taknemligt publikum for magien om de hellige kilder. Der var hellig kilde både i Nr. Snede på kirkegården og i Ø. Nykirke, hvor det vistnok har været en kilde såvel på selve kirkegården som på en skråning nedenfor. Rent vand er jo altid godt, og med lidt tro til, kunne kilderne nok have helbredende virkning. Som regel faldt der rige gaver fra de helbredte til de kirker, der lå ved kilderne, og der var livlig handel med afladsbreve og bodslys ved

Hellig kilde ved Ø. Nykirke

kilderne, ja, undertiden regulær krammarked. Kilden ved Ø. Nykirke giver stadig vand, den fungerer som brønd for graveren. Efter en udgravning, der bragte potteskår og mønter for dagen,

er kilden rekonstrueret med stønsat brænd og omgivet af solid træarm. Op mod kirkegården er rejst et kors, som man så dem på andagtssteder ved vejene i middelalderen.

Gammel vejviser- sten

Kendemærker i naturen, bakkér, vandløb og søer samt faste bygninger som kapeller og kirker og kroer har sikkert i de ældste tider, sammen med de opkørte vejspor, været det betydeligste grundlag for orientering på farten, men for nogle århundreder siden er vejsten med indhuggede bynavne taget i anvendelse som vejvisere. En

af de gamle vejvisersten er endnu bevaret, den står ca. en kilometer syd for Ø. Nykirke ved en vejgaffel. Den er fra 1856, og den viser vej til Viborg, Colding og Vester Mølle. Længere er det altså ikke siden, den store færdsel gik ad de veje, som nu tildels ligger hen som sandspor, der først og fremmest har turistmæssig interesse på baggrund af de dejlige landskaber, de gennemløber, og den historie, der er knyttet til dem.

Gammel vejvisersten

Kongevejen Skanderborg-Viborg

Kongevej og alfarvej Skander- borg-Viborg

Kongevej - adelvej, hvilket også vil sige alfarvej, denne benævnelse er ikke blot knyttet til den gamle hærvej, men også til vejen mellem kongeslotbyen Skanderborg og tingbyen Viborg gennem århundreder to vigtige byer i Jylland. Vejen har tjent som forbindelsesevej ved mange historiske begivenheder, og for en stor del var det også munkenes vej, idet der lå flere klostre ved eller i nærheden af den. Vejen udgik fra Skanderborg Vesterport over Illerup, nord om Dover kirke til Siim, her er den drejet skarpt mod nord brat ned over bakkene til Knud-

bro, lige efter Knudsø er den drejet til venstre og derefter op gennem Tulstrup by, herfra videre over Bomholt til Linå, idet den dog i middelalderen sikkert er gået noget søtligere over Tulstrup hede og Skovsrod til Mollerup. Måske har der været tale om en vintervej og en sommervej, begge ruter er gået til Resenbro og derfra enten langs åen, hvor der endnu står gamle milepæle eller i et sving op gennem Gædvad. Fra Svostrup fortsatte vejen et stykke langs åen for derefter at svinge op forbi Allinggård og Grønbæk til Ans, hvor den forenede sig med vejen fra Århus til Viborg. Langs den nævnte rute over Skovsrod er der flere gamle hulveje, og man har her fundet middelalderlige hestesko.

Hellig Anders Kors ved Knudbro

Hellig Anders Kors ved Knudbro

Før reformationen stod der mange steder langs vejene krucifikser, så de vejfarende havde mulighed for at holde andagt undervejs. Hvor den gamle konge- og adelsvej fra Skanderborg til Viborg havde sin overgang over søterrænet Knudsø-Ravnø ved Knudbro, også kaldet Pittersbro, stod i sin tid et såkaldt Hellig Anders Kors opplantet på en høj. Det var isvrigt her ho-

vedfærdelsesåren fik tilløb af vejen fra Rye, hvor der var hellig kilde, så der har sikkert været mange andagts-søgende netop på dette strøg. På den nordlige side af søpasset udgik to veje mod Århus. Der kunne nok være grund til at bede, inden man skulle over passagen ved Knudsø. Her og ved hulvejen ovenfor lå ofte røvere på lur, og en degn fra Tulstrup myrdede ved Knudbro i 1693 en mand, så man frygtede for gengangere på stedet.

Galgebakken »Rethøw«

Det var almindeligt at placere galgebakker ved alfarvej, så de hængte forbrydere kunne udstilles til skræk og advarsel for de forbipasserende. En sådan galgebakke — Rethøw — fandtes ovenfor Resenbro, hvor adelsvejen fra Skanderborg til Viborg fra Linå over Skjellerup gik ned mod Gudenåen til vadested (Gødva d) og se-

nere bro (Resenbro). Her blev en hidsig brovagt i 1742 henrettet, og dele af hans lig sat på stæge. Thomas Bromand, som han kaldtes, var en ubehagelig fyr at have siddende ved broen, hvor han skulle opkræve bropenge. Han var en fordrucken, afdanket soldat, der kunne finde på at skyde på må og få, og da han blev kendt skyldig i mord på en kvinde fra Gødvad, måtte han lade sit liv til glæde og offentlig fornøjelse for befolkningen.

Galgebakken »Rethøw«

Resenbro, gammelt overfartssted

Oprindelig har der været vadested over Gudenåen ved Resenbro. Hvornår den første bro er bygget, ved man ikke, men allerede i 1548 nævnes broen som Resendalls bro, og 1768 omtaler Pontoppidans danske atlas to vagthuse ved Resenbro. Oprindelig var det ordnet sådan, at den (konge eller herremand eller andre), der ejede broen, skulle have en afgift i form af brokorn fra det omliggende opland, men i 1806 blev der givet bevilling til at opkræve bropenge i stedet for. Til gengæld for brokornet skulle

ejeren holde broen i orden. Det var sjældent, den var det, men af gamle retsapirer fremgår det også, at det ofte kneb at få brokornet leveret. Taksterne for bropenge fastsattes således: For en vogn med fire heste 8 skilling, for en beslagen vogn 4 skilling, for halvbeslagen vogn 3 skilling, for en trævogn 2 skilling, for en ridende person 2 skilling. For alle slags kreaturer, som have klove 2 skilling. Udenfor bomhuset skulle hænge en sort tavle, hvor taksterne skulle stå malede med hvide bogstaver. De, der betalte brokorn, var fritaget for bropenge. Broafgift betaltes indtil 1873.

Resenbro, gammelt overfartssted

Erik Glippings Jagthus

Erik Glippings jagthus

Middelalderens jagtglade konger holdt meget af de midtjyske skove, og det er derfor ikke underligt, at man har viden om, at der på disse egne har ligget en række små jagtalotte. Slotte er måske så fornemt et udtryk, men var jagthusene ikke store og prangende, så var jagtbyttet ofte enormt. I

Grønbæk, centralt i nærheden af det sted, hvor Århus-Viborgvejen og Skanderborg-Viborgvejen forenedes, lå et sådant kongeligt jagthus, som kaldes for Erik Glippings jagthus, fordi kong Erik Glipping skal have overnattet her natten før mordet i Finderup lade. Da man i sin tid afdækkede ruinerne, fandt man skelettet af en stor vildørn i kælderens. Gården, i hvis have ruinen ligger, har i dag navnet Kongensgård.

Skanderborg veje

Skanderborg veje

Skanderborg har som vigtig kongeby haft sine vejforbindelser til alle sider. Berømmet i historien er vejen til Viborg, hvor der ofte var ærinde for de kongelige og adelige og ruten mod Ribe, som kong Valdemar Sejr red i 1212, da dronning Dagmar lå for døden. Man mener, at han er redet over Fuldbro Mølle, derfra har fulgt en gammel studevej til Sdr. Viasing og derfra over Slagballe og Mattrup til hærvejen, som så er fulgt sydpå til den

gamle kongevej til Ribe. Skanderborg har rejst rytterstatue af »Dronning Dagmars dreng hin væne«, der bragte kongen budskabet. Iøvrigt gik der fra Skanderborg til Kolding en speciel kongevej, som Frederik den II havde ladet anlægge. Der var opsat bomme, som skulle hindre, at menigmand formastede sig til at bruge vejen, men der forelå adskillige klager over, at bommene blev brudt op, og vejen blev befaret af menigmand, skønt han herved kunne komme ud for straf og konfiskation af hest og vogn.

Tre Ryeveje fra Århus

Der taltes i gamle dage om tre Ryeveje fra Århus, og de var samtidig begyndelsen til en hovedfærdselsåre, der gik fra Århus til Ringkøbing, der supplerede den Ringkøbingvej, der gik over Voldby-Hærup-Thorning og videre vesterud. Der taltes om den nordre, den mellemste og den søndre Ryevej, og det var navnlig på den første strækning fra Århus, de havde varierende forløb. Den søndre må betragtes som hovedvejen, og dens rute menes at have været Hasle, Brabrand, Årslev, Lillering og

Storring til Høver. I Hasle stod en sten, hvor der med gammeldags bogstaver stod RYE VEYEN. Fra Høver gik ruten over Nr. Vissing, Jaungyde langs enden af Knudsø, hvor den krydsede Skanderborg Viborgvejen og videre langs sydsiden af Knudsø til Ry Mølle, hvor Gudenåen passerede. I den ældste tid er vejen gået op over Siim og har passeret Ry Mølle sø ved snævringeren. Fra Gl. Rye, engang købstad, er vejen gået ad den nu så kendte turiststrækning langs foden af Højkolbakkerne til Salten og herfra over Them, Asklev, Sebstrup til Hjællund, hvor en vejgren fra Horsens stødte til. Videre vestpå gik den

Tre Rye-veje fra Århus

forenede vej over Tyvkjær, Skelhøj Plantage, Græde, Ikast til Gellerup og Lund, hvor den nordlige Århus Ringkøbing vej stødte til. Her deltes vejen til Ringkøbing og til Holstebro.

Over åen to steder ved Ry

I middelalderen var der stor trafik til Rye. Det nuværende Ry eksisterede da ikke, men Gl. Rye var en købstad og en by med hellig kilde, hvilket betød øget trafik. Hovedfærdselsåren fra Århus til Ringkøbing gik over Rye med overgang over åen ved Rye Mølle. Overgangen her er dog ikke den oprindelige. I den ældste tid, formentlig inden Ry Møllens oprettelse, har der været overgang længere mod syd. Vejen fra

Århus har da gået over Siim og derfra ad den gamle tingvej ned til en snævring ved Ry Møllese nedenfor Sanatoriet, hvor der er fundet vejrester. Ved Ry Mølle var der kun træbro indtil 1890, da den første ret smalle betonbro blev bygget. Ordningen med at opkræve bropenge bevarede indtil 1872. Ved broen lå et brohus med det populære navn Paraplyen. Det blev senere revet ned og genopbygget på Klostervej i Ry. Munkene fra Øm byggede i sin tid bro ved den nuværende udsejling fra bådehavnen.

To veje over åen ved Ry

Røde pæle ved Voldby Holt

Røde pæle ved Voldby Holt

Den gamle vej fra Århus til Viborg gik over Borum, Lading, Voldby, Søbyvad, Fårvang og Truust til Kongensbro, med andre ord bortset fra enkelte svinkærinder i starten nogenlunde den rute vejen i dag har. Videre er den gået over Højbjerg mølle og Faldborg, Skavngård og Rindsholm til Viborg. Ifølge Hugo Matthiesens bog, Viborg veje, fortæller traditionen om to røde pæle, som med en fjerdingvejs mellemrum tidligere stod vagt ved

Adelsstrøget, den ene nedenfor Lading by, den anden sydøst for Fajstrup, for i vintersneen at holde de vejfarende på ret bane. De vejfarende frygtede området med de vældige ege i Voldby Holt, hvor rygtet hviskede om drab og blodige overfald. Da Christian den tredje i 1542 i stateligt optog drog fra Århus til Viborg for at lade sin søn hylde, lod han bestille vognskifte i Voldby, og endnu i slutningen af forrige århundrede var det gamle krosted ved Søbyvad og vandmøllen, som ejedes af de Tvilum munke, station for ekstrapost.

Kongensbro

Kongens bro

Tænker man rigtigt over navnet kongens bro, må man nok forestille sig, at der er tale om en betydelig bro, og adskillige konger har nok draget over den på færd fra Århus til Viborg. Før reformationen var det dog ejermæssigt ikke kongens, men munkenes bro, idet den som så meget andet gods ejedes af et kloster, i dette tilfælde Alling Kloster, som havde sikret sig retten til brokornet. Ved reformationen overtog lensmanden i Silkeborg bro-

en. I regnskaber fra Silkeborg slot står anført, hvad der skal ydes af brokorn, lutter havre fra Gjærn herred, lutter byg fra Lysegård herred. Broen var ofte forfalden. I 1624 kunne man således »ikke kiære ouffer uden stor lifsfare«. I 1663 fik Ebbe Gyldenstjerne til Vosnægård broen i forpagtning. Han var inspektør for Silkeborg amt, men han kunne ingen brovagt få, før han tillod brovagten at holde »Verdtahus oc Kro«. Det var den første spire til Kongensbro Kro. — Således forestiller tegneren sig den første kro.

Horsens-Gelleruplund over Grædstrup

Den gamle alfarvej fra Horsens og vesterud til Gelleruplund, hvor mange veje samledes, havde sit forløb tværs gennem Vrads Herred, og den står afsat som en landevej på kort så sent som i 1841. Vejen gik fra Horsens over Lund, langs sydsiden af Vinten skov til Nim, hvor den krydsede en gammel vej fra Skanderborg til Vejle. I Nim havde Frederik den II et jagt-hus. Vejen gik ned over Gudenåen til et ældgammelt vadested ved Brædstenbro, hvor der i middelalderen har ligget et valfartskapel indviet til Vor Frue og tæt ved en

hellig kilde. Her var også kro fra 1730. Ruten går videre til Astruplund, hvor den drejer vesterud gennem Ring til Grædstrup. Videre vesterud passeres ved en gammel vildtbanesten-vejstrøget fra Rye over Sønder Vissing til Nr. Snede. Her begyndte heden, som strakte sig resten af vejen. Vejen går over Vrads, hvor mange mindre veje mødtes, fordi Vrads var tingby. Videre gik ruten ud over flyvesandstrækningen Vrads Hede, nu en naturidyl, engang benævnt som »den goldeste og modbydeligste plet i sognet, til Hjøllund, hvor den forenede sig med Århus-Ry-Ringkøbing vejen, inden den gennem Gludsted plantage fortsatte vesterud mod det store vejknudepunkt i Gelleruplund.

Horsens Gellerup over Brædstenbro

Randers-Ringkøbing over Kjellerup

Der har gået en ældgammel vejforbindelse mellem Randers og Ringkøbing, som på den første strækning over Ulstrup og Bjerring var identisk med en vejforbindelse Randers-Viborg. De mange runestene på denne egn vidner om dens betydning. Vejen gik forbi Ulstrup Hovedgård og den gamle riderborg Kællinghøl. Den nu-

værende vej følger på nogle strækninger det gamle vejspor. Lidt før Rødkærsbro skiltes vejene til Viborg og Ringkøbing, og sidstnævnte følger Elsborgvejen ned gennem Faldborgdalen til Højbjerg kro og vandmølle og videre forbi Hårup kirke og derfra videre vesterud over Gedbæk, Thorning, Knudstrup, hvor den krydsede hærvejen, over Karup Å mellem Bøgelund og Agerskov og videre over Skaaphus, Sunda, Herning, Snejbjerg, Timring og Brejning til Ringkøbing.

Randers-Ringkøbing over Kjellerup

Gedbækstenen

Gedbækstenen

Selvom hærvejen gennem tiderne var den betydeligste jyske vej, måtte der naturligvis også være veje på tværs af Jylland, og en af de betydningsfulde gik fra den vigtige havneby Randers til Ringkøbing. At den også var hærvej mindes med Gedbækstenen ved Thorning. Her stod det slag i 1152, hvor kongsemnerne Svend og Valdemar gjorde udfald og knuste Knuds hær. Det første afgø-

rende slag i den magtkamp, der efter blodbadet i Roskilde, hvor Svend fik Knud dræbt, endte med slaget på Græthe hede, hvor Svend blev dræbt. Sandsynligvis er opmarchen til slaget ved Gedbæk sket på den måde, at Svend og Valdemar med deres hære er kommet ad hærvejen fra Viborg, og ved Thorning er drejet mod øst ad den her beskrevne vej og så ved Gedbæk er stødt sammen med Knuds hær, der er kommet østfra.

Lovring-veje

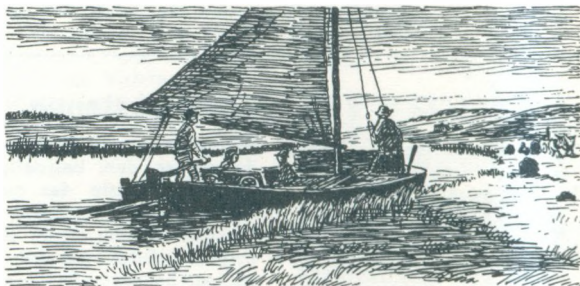
Lovringveje

I gamle dage ernærede mange mennesker på Silkeborg-egnen sig af at lave ting af træ. Befolkningen kaldtes skovlovringere (Lovring efter Løver-syssel) og de mange ting, der lavedes af træ, blev for en stor del solgt på markeder i Vestjylland. Vejene, der fra Silkeborgegnen førte vesterud, kaldtes for Lovring-veje. Ad disse kørte man f. eks. med 20-30 hjulpar efter hinanden eller med vogne toplæsset med redskaber af

træ. Vognene var simple og små, de havde træaksler med pind for hjulene i stedet for møtrikker, og under bagakælen hang der en tjærkande. Det fortælles, at udad knirkede og klagede vognene sig, så det lød, som om de sagde: »Vi vinder aldrig derud«. Men hjemad gik det let, og da lød det, som vognene sagde: »Nu går det hjem, nu går det hjem«. På de øde stræk kunne man nok komme ud for overfald, men så havde skovlovringerne deres vognkæppe som et solidt forsvarsvåben.

Gudenåen som hovedvej

Når talen er om midtjyske veje, må Gudenåen nævnes. Gamle retaprotokoller fortæller, at der har været pramfart på Gudenåen i hvert fald for 500 år siden. Efter at der i midten af forrige århundrede var anlagt en pramsti, eller trækkevej, som det officielt hed, blev Gudenåen en betydningsfuld hovedvej på et tidspunkt, hvor transport til lands ind til midten af Jylland var en besværlig sag. Fra Randers til Bjerring blev prammene trukket af mennesker, de såkaldte lejemænd, men på den videre fart mod Silkeborg, hvor strømmen var

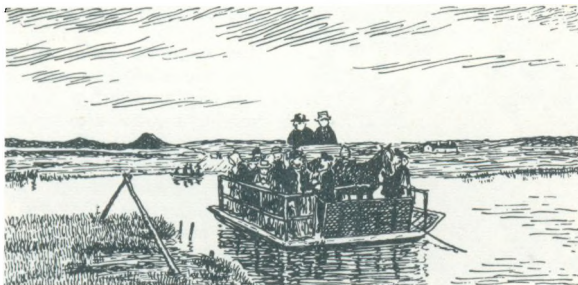
Gudenåen som hovedvej (Efter gammel tegning)

kraftigere, var det heste, der på pramstien agerede trækkekraft, forbundet med prammene med lange liner. Da pramfarten var på sit højeste, sejlede et par hundrede

pramme på åen. Da jernbanen i 1871 kom til Silkeborg, var pramfartens glansperiode forbi, men der har dog været pramfart langt hen i dette århundrede.

Færge over Gudenåen

Vandløbene var naturligvis alvorlige hindringer for samfærdalen gennem det midtjyske landskab. Oprindelig klarede man sig med vadesteder, senere fulgte færger og broer. Ved Svostrup kom der først bro i slutningen af forrige århundrede. Så sent som i 1864 var der endnu kun vadested, og det førte til, at tyske infanterister, der skulle over, måske på grund af unøjagtig opgivelse fra kromanden, væltede i vade-

Færge over Gudenåen (Efter Hans Smith)

stedet. Det var aldrig sket før. Senere etablerede kromanden en færge, der kunne

tage både hest og vogn. Det var en pram, der med tov blev trukket over åen.

Mergelveje

Mergelvej

Et særligt kapitel i de midtjyske vejes historie er de gamle mergelveje. Fra store mergellejer hentede hede-bønderne et betydningsfuldt tilskud til afgrøderne på den magre jord. Mergeltransporten er fortsat op til vore dage; gennem mange år ad specielt anlagte mergelbaner. Gråbonden J. C. Nielsen fra Grathe hede har i bogen »Gråbonden fortæller« givet følgende malende beskrivelse af, hvorledes det foregik

for mere end 100 år siden: Til Kraghøj mergelgrav kørte kartoffeltyskerne den ofte to mil lange vej med vognene forspændt med jernbeskoede stude eller en stud og en gammel hest, der trak sammen for at hente den livsvigtige mergel, der betingede afgrødernes vækst på den sure hedejord. De kørte hjemmefra kl. 2 om natten for at være hjemme igen, før studene bissede henad kl. 9. Både mergelgraven og vejen dertil var fuld af vogne hele dagen.

De onde veje

De onde veje

Den stigende trafik op gennem middelalderen ad vejene, som kun nødtørftigt blev udbedret, gjorde ofte rejserne til noget af et mareridt. Mange gange måtte man køre ud i terrænet, fordi vejene var fuldkommen opkørte, og ikke uden grund talte man om »de onde veje«, som var årsag til talrige væltninger.

Vejene på Blichers tid — i begyndelsen af det 19. århundrede — var bedre end de onde veje århundredet før, og dog fortæller han i sine erindringer, at han er væltet ialt 34 gange med vogn — to gange ganske vist med løbske heste. Han var kommet til det resultat, at jagten ikke medførte nær så mange farer som køren og ridning.

Røg- og sandskyer over hærvejen

Det kunne ofte være svært at finde vej ad de gamle veje, og til de mange vanskeligheder, der kunne opstå på grund af vejret, kom for hærvejens vedkommende på store strækninger netop gennem det midtjyske område, at der ofte kunne være gener i form af røg- og sandskyer. Når vejen gik over store hede- og sandstrækninger, i sin tid var der bar hede fra Nr. Snede til Knudstrup, skyldtes det, at de store skove, som i fordums tider lå her, og som man har rester af f. eks. i Hærbylunde og Stenholt, var forsvundet ved rovdrift. Der opstod store brande, som ødelagde overjorden, og så var der frit spil for blæsten. Det er baggrunden for de

Røg- og sandskyer over hærvejen

store sandflugtsstrækninger, som man blandt andet ser ved Vrads. De store hede- og sandstrækninger, som fulgte efter, hvor skovene gik i forfald, gik ofte i brand. Da en bonde i Overisen en julidag 1858 ville sætte ild i nogle mose- og tørv, opstod således en brand, som varede i over 14 dage og kunne høres en mil

væk. Ca. 100 tdr. land brændte, og derved opstod en voldsom sandflugt ved Gludsted over 1500 tdr. land. Skødesløse folk afstedkom i 1742 en brand, der lagde en trediedel af Alheden i aske. Når større eller mindre brande rasede, og sandet fæg i deres spor, var det svært at orientere sig på hærvejen.

Postkørsel i forrige århundrede

Studier af postvæsenets arkiver fortæller om den kombinerede post- og dagvogntjeneste i forbindelse med Silkeborg i 1857, at ruten mellem Århus og Ringkøbing gik over Silkeborg, men ikke hvor tit, den blev gennemført. Mellem Silkeborg og Skanderborg var der post hver vej to gange om ugen, og der var også »brev- og personpost« med åben vogn mellem Silkeborg og Åns to gange om ugen i forbindelse med dagvognen mellem Viborg og Århus. Postillonen

Postkørsel i forrige århundrede

sad på bukken i sin røde frakke og blæste i sit horn, »hvorefter enhver modkjørende havde pligt til at vige

halvdelen af vognsporet«. Postillonen medførte et forseglet ur til kontrol af, at ruten gennemførtes til tiden.

Turistkørsel for godt 100 år siden

Turistkørsel for godt 100 år siden

Turistkørsel med hestevogn var en fast institution i Silkeborg i forrige århundrede efter byens opkomst, men naturligvis var det ikke altid lige let at komme frem med vognene på de simple skovveje. Således sendte den daværende postekspeditør i Silkeborg, Bindebøl, i 1858 en skrivelse til birkedommer Drechsel, hvori det hed: »Efter hvad der i dette øieblik

er anmeldt for mig, skal det være en umulighed at befare den nye interimsvej gennem Vesterskoven med bredsporede vogne. Da det vil hæmme befordringsvæsenets virksomhed, navnlig i denne tid, hvor mange reisende gjøre udflugter i skoven, ikke at kunne benytte laugets fleste vogne, tillader jeg mig at anmode Deres Velbårenhed om gunstigt at drage omsorg for, at veivæsenet pålægges, at den udlagte interimsvej er af den beskaffenhed, at den kan befares med alle vogne«.

Tatere på vandring

Taterne på vandring

Overalt på de midtjyske veje, og iøvrigt ofte udenfor vej og sti, kunne man op til midten af forrige århundrede træffe taterne, der også havde andre tilnavne som: kjæltringer, natmandsfolk, rakker eller hedens beduiner. Der var tale om et zigeunerfolk med eget sprog og egne skikke. De færdedes speci-

elt i de jyske hedeegne, hvor de drog omkring uden fast opholdsted og ernærede sig ved betleri, lidt kedelflikkeri, glarmesterarbejde og hvad der ellers kunne falde af. De betragtedes af den øvrige befolkning med ringeagt. I kirkerne var der specielle bænke, rakkerstole nederst i kirken, og rakkerglas var glas med træfod, som bønderne havde til brug, når taterne kom på besøg.

Over den sorte hede

De store hedestrækninger i Midtjylland var ikke yndede af tidligere århundreders vejfarende. Heden fik mange tilnavne, som virkede karakteriserende som f. eks. Sibirium. I 1786 udtaler en anonym Aalborgenser sig med dyb mismod om vejene »giennem frygtelige Alheder, hvor Banen er som Slangens vej på Klippen, hvor man giennem Labyrinter og Krin-

gef-Kroge, gennem Skarn og Hængedynd, over Kiær og Moser, på Stub og Støen, blandt Bakker og Hulveje, med Ulyst og Tidsspilde, i Selskab med en ubehøvlet Foermænd og hans afmægtige Kræse, uden Opvartning og Opmuntring, uden Miilemærker og Poststationer, langsom og frygtsom må see sin Veis ende i Møde og ved sig selv sige: Per varios casus per tot discrimina rerum Tendimus Latium». (Gennem omskiftelser, gennem mangehånde trængsler stræbe vi mod Latiner-land).

Over den sorte hede

Bratdød-korset for Kaj Munk

I svundne tider stod der ikke blot bedekors lange vejene, men også såkaldte bratdød-kors, hvor en mere eller mindre kendt mand havde mistet livet på voldsom og pludselig måde. Et sådant kors, af nyere dato, står ved hovedvejen Silkeborg-Herning på toppen af Hørbylunde bakke på det sted, hvor digterpræsten Kaj Munk blev myrdet af tyske håndlangere

natten mellem 4. og 5. januar 1944. Uden tanke for den gamle skik rejste lokale beboere kort efter mordet et trækor på det sted, hvor liget af Kaj Munk blev fundet og sørgede for, at det blev fornyet, når det forfaldt. Da man i 1964 i stedet rejste et granitkors, for midler indsamlet over hele landet, fik det en udformning i stil med de gamle bratdød-kors. Dag efter dag er der bilister, som dvæler ved stedet og lægger blomster for ærbødigt at mindes Kaj Munk.

Bratdød-korset for Kaj Munk

Vi skal leve af de vejfarende

Vi skal leve af de vejfarende

Et gammelt mundheld siger: Vi skal begge leve af de vejfarende, sagde røveren i Sejbæk til kromanden i Hagebro. Udtalelsen er i høj grad karakteristisk for forholdene på de gamle veje. Mange steder lå røverne på lur. Hvor der var hulveje med kratbevoksning, var der ofte røverreder, hvorfor folk ikke gerne turde drage alene forbi sådanne steder. Sådanne frygtede tilholdssteder for røvere var Bomholt hule på adelvejen fra Skanderborg

til Viborg og hulvejen ved Knudbro på den samme vej. I de gamle landskabslove hed det, at »stimand er den, der ligger enten i skov eller skjul eller på hede eller på alfarvej og røver enten ridende eller kørende eller gående mand og bringer sit bytte i skjul. Bliver han greben deri, skal han have sin hals og sin hovedlod forbrudt til kongen«. I den senere Chr. den V's danske lov hed det oven i købet, at han ikke blot skal lide døden, men at han tillige skal henrettes på særlig »grim døds måde«, idet han enten skal ophænges med udstrakt krop på hjul eller stenes eller brændes.

SILKEBORG BOGTRYKKERI

DIS-Danmark

1 2 4 2 1 6